

Markkinoiden aineellinen konstruointi

Donald MacKenzie: Material markets. How Economic Agents Are Constructed. Oxford University Press, Oxford 2009. 228 s. ISBN 978-0-19-160851-3

Donald MacKenzie nousi 1980-luvulla yhdeksi merkittävimmistä tieteellisen tiedon sosiaalisen konstruoinnin tutkimusohjelman muotoilijoista. Hänen ensimmäinen oma tutkimuksensa koski tilastoinnin historiaa. 2000-luvulla MacKenzie siirtyi analysoimaan nimenomaan taloustiedettä ja sen käyttöä. Samanaikaisesti hän myös uudisti teoreettista suuntautumistaan, minkä myötä syntyi kiinnostava aineellisen konstruktionismin ohjelma.

Yhtäältä ohjelma jatkaa Edinburghin finitististä perinnettä, jonka mukaan ilmiöt eivät jakaannu ennalta käsin luokkiin, vaan maailma perustuu erilaisiin käytäntöihin, menettelytapoihin ja sääntöihin, joiden avulla ilmiöt luokitellaan. Koska tutkimus koskee perustavimmillaan sitä, miten ilmiöt jaotellaan luokkien jäseniksi, se on konstruktionismia. Finitistisen konstruktionismin erityispiirre on kuitenkin se, että pyrkimyksenä on löytää viimekätiset, yksilöitävisissä olevat luokittelutapahtumat kaikessa aineellisuudessaan. Lopputuloksena on se, että MacKenzien äärimmäinen konstruktionismi päättyy korostamaan konstruktion aineellisuutta. Toisaalta aineellisuus nousee myös taustalla vaikuttavasta

toimijaverkostoteoriasta, joka pyrkii välttämään inhimillisten toimijoiden etuoikeuttamista ottamalla huomioon myös aineellisten tekijöiden toimijuuden, kyvyn vaikuttaa siihen kuinka ilmiöt luokitellut. Jälkimmäinen vaikutusyhteys tiivistyy vaikeasti kääntyvään *agencement* -käsitteeseen. Käsitteellä tarkoitetaan ihmisten, materiaalien objektien, teknisten järjestelmien, sääntöjen, matemaattisten algoritmien ja niin edelleen yhteenliittymistä toiminnan toteutumisen kannalta välttämättömäksi kokonaisuudeksi.

Temaattisesti tutkimus on osa uudempaa taloussosiologiaa, joka ei selitä sosiaalisia ilmiöitä taloudella vaan tarkastelee taloudellisia(kin) suhteita osana sosiaalisia instituutioita eli sosiaalisesti ankkuroituneina. Tältä osin työ jatkaa jo Karl Polanyin *Suuren murroksen* (1947) käynnistämää perinnettä tarkastellessaan markkinoiden syntyä ja muovaamista modernissa yhteiskunnassa. Markkinoiden sosiologia onkin luonteva osa markkinamuotoistuvaa maailmaa. MacKenzien finitistisessä maailmassa markkinat eivät ole olemassa itsestään vaan ne täytyy aina uudelleen konstruoida. Tai siis markkinat ovat jatkuvasti uudel-

leen muotoutuvia ja ne täytyy tuottaa uudelleen toimijoiden, tuotteiden ja toimintatapojen koko ajan uudistuessa ja uudelleen muotoutuessa. MacKenzie otaksuttavasti hyväksyisi hyvinkin Patrik Asperin kiteytyksen, että vaikka jotkut ovat sanoneet meidän elävän kapitalistisessa maailmassa, he ovat täsmälleen ottaen väärässä. Markkinointuminen on vasta tapahtumassa. Markkinoiden luonti on pitkä, hidas ja raskas prosessi, joka on yhä kesken. Markkinoiden luonnin osalta MacKenzie tarkastelee erityisesti finanssimarkkinoita ja päästökauppaa.

Konkreettisesti tutkimus kytkeytyy erityisesti toimijaverkostoteoreetikko Michel Callonin käsitteisiin. Nimenomaan Callon avasi tarkasteltavaksi taloustieteen roolin markkinoiden muotoilemiselle. Callonin *Laws of the Markets* (1998) -teoksen johdanto sisältää kuuluisan formuloinnin: ”Kun sanotaan, että taloustiede on epäonnistunut kehittämään teorian todellisista markkinoista ja niiden lukuisista toimintamuodoista, tullaan myöntäneeksi, että on olemassa ilmiö – talous –, jonka tiede – taloustiede – on ottanut tarkastelunsa objektiksi. Näkökulma, josta tässä esityksessä lähdän, ja jota py-

rin puolustamaan, on radikaalisti erilainen. Oletan, että taloustiede, sen laajassa merkityksessä, tuottaa, muokkaa ja rakentaa taloutta sen sijaan, että kuvailisi sen toimintaa.” (Käännös I.A.)

Alkujaanhan perfomatiivisuuden käsite tulee J.L. Austinin kielifilosofiasta. Performatiiviset lauseet eivät ole tosia tai epätosia väittämiä vaan tekoja: ”pyydän anteeksi”; ”vihhin teidät, X ja Y, Z:n suomin valtuuksiin”. Sittenmin nimenomaan Callon muovasi niin kutsutusta performatiivisuusteoriasta taloustiedettä koskevan sovelluksen. Teorian mukaan taloustieteelliset mallit eivät (vain) kuvaa markkinoita vaan (myös) muovaavat niitä.

Mackenzien voi taas katsoa onnistuneen soveltamaan performatiivisuusteoriaa erityisesti finanssitalouden syntyyn. Tutkimuksessaan optioiden idean luomisesta hän analysoi, kuinka teoreettinen malli ”tulee erottamattomaksi osaksi säätelyrakenteita, hinnoitteluohjelmistoja, sijoitusstrategioita ja niin edelleen, luoden ne olosuhteet, joista se on kohtuullisen hyvä empiirinen kuvaus”. Optiot ja yleisemmin johdannaistuotteet ovat kaikki konstruktioita, jotka ovat erikseen keksittyjä. Tarkastelut avaavat näkökulman siihen, kuinka taloustiede muokkaa maailman omien malliensa mukaiseksi saaden talouden toimijat toimimaan siten, kuten se esittää. Laajemmin se avaa näkyvän markkinoiden keskeytyksen nyky-yhteiskunnassa ja taloustieteen sekä teknologian performatiiviseen rooliin markkinoiden muodostamisessa.

MacKenzie korostaa toistuvasti, että performatiivisuudessa ei ole kyse vain ”sosiaalisesta konstruktiosta”. Performatiivisuus toteutuu käytäntöjen ja menettelytapojen sosiomateriaalisten verkostojen (*agencement*) kautta. Performatiivisuus perustuu käännökseen, jossa ideaali tai malli materialisoidaan käytännöiksi. Talous ja markkinat muodostuvat ihmisten, materiaalistien objektien ja teknisten järjestelmien, sääntöjen, matemaattisten algoritmien ja niin edelleen yhteenliittymistä. Vasta käytännöksi materialisoituneena talousmalli ”tulee erottamattomaksi osaksi säätelyrakenteita, hinnoitteluohjelmistoja, sijoitusstrategioita ja niin edelleen, luoden ne olosuhteet, joista se on kohtuullisen hyvä empiirinen kuvaus”.

Vaikka finanssiososiologia tarkastelee finanssimaailmaa sosiaalisena järjestyksenä ja erittelee sitä, kuinka taloustiede myötävaikuttaa tutkimiensilmäiden tuottamiseen, se on avoin käänteisperformatiivisuudelle, jossa taloustieteellinen malli myötävaikuttaa maailman muuttumisen yhä vähemmän sitä muistuttavaksi. Yhtäältä käänteisperformatiivisuuden syntyyn vaikuttaa markkinoiden poliittisuus: ne ovat poliittisesti säänneltävissä. Toisaalta siihen vaikuttaa talouden uudelleen skaalautuvuus, Karin Knorr-Cetinan käsittein globaalit mikrorakenteet: paikallinen teko voi tuottaa globaaleja vaikutuksia. Kriiseissä performatiivisuus muuntuu käänteisperformatiivisuudeksi, jossa ne reunaehdot, joiden puitteissa malli on käännetty käytän-

nöiksi, ovat muuttuneet siten, että mallin soveltaminen myötävaikuttaa maailman muuttumiseen yhä vähemmän mallia muistuttavaksi. Kriisien taustalla voi olla supersalkkuja (*superportfolio*), jotka tarkoittavat piileviä, tuntemattomia korrelaatioita, jotka sitovat riskit yhteen. *Material Markets* -teoksessaan Mackenzie on kuitenkin entistäkin varovaisempi kriisianalyysissaan eikä tunnu enää luottavan kriisien finitistisen selittämisen mahdollisuuteen.

Donald MacKenzien teosta voisi kritisoida moneltakin suuntaa. Yhtäältä se kietoutuu liikaa tarkasteltujen ilmiöiden formaaleihin järjestyksiin ja näyttää siten unohdettavan perustavan opetuksensa talouden sosiaalisesta ankkuroituneisuudesta. Toisaalta se ei kuitenkaan ole riittävän tarkka kyetäkseen noudattamaan finitismin ohjelmaa (epä)järjestyksen synnystä. Kuitenkin MacKenzie kuvaa onnistuneesti ja kiehtovasti taloudellisten mallien kietoutumista markkinoihin materiaalisina voimatekijöinä, jotka eivät kuvaa markkinoita vaan tuottavat ne. Teos on yhteenvedo MacKenzien ja hänen tutkimusryhmänsä aiemmasta tutkimuksesta ja parhaimmillaan se voi aueta myös aluetta heikosti tunteville.

Ilkka Arminen